

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ІСТОРІЇ ДО ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ ІСТОРИЧНОЇ ТА ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

TRAINING FUTURE HISTORY TEACHERS TO FORM STUDENTS' HISTORICAL AND CIVIC COMPETENCE

У статті розкриваються окремі питання, що стосуються підготовки вчителя історії до формування в учнів історичної та громадянської компетентності. Актуальність вивчення цього питання пов'язана із виконанням завдань, що сформульовані концептуальними засадами реформування історії в системі загальної середньої освіти та вимогою часу. Мета статті: окреслити деякі аспекти підготовки майбутнього вчителя історії до формування в учнів історичної та громадянської компетентності в контексті сучасних реформ.

Проаналізовано підходи до цього процесу, визначено пріоритетність компетентнісного, особистісно орієнтованого, діяльнісного та концентричного. Досліджено специфіку першого концентру, що включає два етапи – адаптаційно-ігровий (1-2 класи) та основний (3-4 класи). Перший етап ознайомлення з історичними явищами – інформаційно-ознайомлювальний, другий – інформаційно-фрагментарний. Показано особливості засвоєння історичних подій на окремих прикладах, урахувавши міжпредметні зв'язки в системі початкової освіти. Це важливо для забезпечення принципів наступності й системності вивчення предмету історії та громадянської освіти у базовій середній школі. Розкрито особливості підготовки вчителя історії в умовах закладу вищої освіти, враховуючи й інші концентри. Закцентовано увагу на таких різновидах лекції, як: лекція за опорними схемами, лекція-інтерактив; з-поміж прийомів – «стрічка часу», складання синхроністичних таблиць, які є важливими у формуванні хронологічних умінь. Звернено увагу на культуру усного та писемного мовлення, що пов'язано із уживанням термінів, понять у системі громадянської освіти. Наголошено, що практичні заняття дають можливість створити квазіпрофесійне середовище в умовах аудиторного навчання (моделювання ситуацій, ділові ігри, метод проєктів та інші). Підкреслено специфіку діяльності сучасних закладів освіти – наявність класів з інклюзивним навчанням, що повинно враховуватися у підготовці педагога.

Ключові слова: історична освіта, громадянська освіта, підготовка вчителя історії,

концентри історичної освіти, методи, прийоми.

The article reveals some issues related to the training of a history teacher to form historical and civic competence of students. The relevance of studying this issue is associated with the implementation of tasks formulated by the conceptual principles of history reform in the system of general secondary education and the requirements of the time. The purpose of the article: to outline some aspects of the training of a future history teacher to form historical and civic competence of students in the context of modern reforms. The approaches to this process are analyzed, the priority of competency-based, personally oriented, activity-based and concentric is determined. The specifics of the first center are studied, which includes two stages - adaptation-game (1-2 grades) and basic (3-4 grades). The first stage of familiarization with historical phenomena is informational-familiar, the second is informational-fragmentary. The features of the assimilation of historical events are shown on individual examples, taking into account interdisciplinary connections in the primary education system. This is important for ensuring the principles of continuity and systematicity in the study of the subject of history and civic education. The features of the training of a history teacher in the conditions of a higher education institution are revealed, taking into account other centers. Attention is focused on such types of lectures as: a lecture according to reference schemes, an interactive lecture; among the techniques – «knots of history», compiling synchronistic tables, which are important in the formation of chronological skills. Attention is paid to the culture of oral and written speech, which is associated with the use of terms and concepts in the civic education system. It is emphasized that practical classes make it possible to create a quasi-professional environment in classroom learning (situation modeling, business games, the project method, and others). The specifics of the activities of modern educational institutions are emphasized – the presence of classes with inclusive learning, which should be taken into account in teacher training.

Key words: history education, civic education, history teacher training, historical education centers, methods, techniques.

УДК 37.011.3-051:94

DOI <https://doi.org/10.32782/ip/87.17>

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Хома О.М.,

канд. пед. наук,

доцент кафедри історії Угорщини та європейської інтеграції

Українсько-угорського навчально-наукового інституту

Державного вищого навчального

закладу «Ужгородський національний університет»

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Сьогодні формування в учнів історичної та громадянської компетентності є вкрай важливою проблемою для наукового дослідження. Це зумовлено військовою агресією росії на території України, змінами у чинному законодавстві в галузі освіти. Відтак, у Наказі Міністерства освіти і науки України «Концептуальні засади реформування історичної освіти в системі загальної середньої освіти» підкреслюється: «Суспільні трансформації зумовлюють необхідність структурних і змістових змін у навчанні / вивченні історії

в закладах загальної середньої освіти України. Рациональною відповіддю на ці виклики стане запровадження концентричної структури історичної освіти, єдиного загальноосвітнього курсу історії та реалізація проблемно-тематичного підходу до формування його змісту» [5]. Зважаючи на це, слід зацитувати увагу на підготовці майбутнього вчителя до викладання історії, історії та громадянської освіти (інтегрованого курсу) у контексті освітніх реформ.

Аналіз останніх публікацій та досліджень. Вітчизняними науковцями, вчителями-практиками сформувалася візія щодо розвитку історичної та громадянської освіти, виховання особистості

(І. Бех, М. Боришевський, О. Дубасенюк, П. Ігнатенко, О. Пометун, О. Савченко, Л. Рябовол та інші).

Низка публікацій О. Пометуна присвячені проблемі вивчення історії у закладах освіти та технологій навчання, що важливі для професійного становлення майбутнього вчителя. З-поміж них акцентуємо увагу на сучасних підходах навчання історії та громадянської освіти. Багаторічний науковий досвід вченої дав можливість констатувати той факт, що активну громадянську позицію молоді людини легше сформувати через діяльнісне засвоєння явищ суспільного життя, коли вона бере участь у моделюванні таких явищ, на практиці засвоює навички комунікації, ведення дискусії, відстоювання власної точки зору [4, с. 41].

Формування знань з історії та громадянської освіти є наскрізним ключовим питанням й здійснюється поетапно. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до формування громадянської компетентності стало предметом вивчення О. Кислої. Дослідниця доходить висновку: громадянське виховання молоді – це вимога часу; воно полягає у формуванні громадянської компетентності учнів (система громадянських знань, ставлень до суспільних цінностей) і набутті громадянського досвіду (знання про громадянські цінності, життя в умовах громадянського суспільства, звички громадянської поведінки), а також включенні в систему виховної роботи заходів, тематика яких пов'язана з принципами побудови демократичного суспільства [2, с. 89].

Шкільна освіта як чинник утвердження української громадянської ідентичності учнів у центрі дослідження Л. Рябовол. У наукових розвідках учена розглядає громадянську освіту як систематизовану сукупність елементів, складовими якими є: 1) система педагогічно адаптованих наукових знань про демократію, громадянське суспільство, правову державу та місце і роль громадянина в них...; 2) комплекс когнітивних (вміння аналітичного й критичного мислення) та практичних умінь і навичок щодо використання цих знань у процесі навчання й поза ним...; 3) громадянські цінності / цінності демократії (повага до людської гідності, прав людини, справедливості, рівноправності, верховенство права) та сприйняття їх учнями як особистих ціннісних орієнтирів, усвідомлення особистої відповідальності [6, с. 202].

Слушною є думка Т. Бакки в тому, що підготовка вчителя до навчання громадянської освіти має спиратися на особистісно орієнтований, діяльнісний та конкретно історичний підходи [1, с. 78]. Наукові погляди вчених єдині в тому, що громадянська освіта є важливою складовою вітчизняної, вона покликана формувати компетентну особистість, якій притаманні демократична громадянська культура, ціннісне ставлення до оточуючого світу.

Мета статті: окреслити деякі аспекти підготовки майбутнього вчителя до формування в учнів

історичної та громадянської компетентності в контексті сучасних реформ. Завдання: розкрити теоретичні основи підготовки майбутнього вчителя історії та інноваційні підходи цього процесу.

Виклад основного матеріалу. У нашому дослідженні сконцентрується увага на теоретичних засадах підготовки вчителя до формування в учнів історичної та громадянської компетентності та сучасних методах викладання у закладі вищої освіти.

Досвід роботи у ЗВО дає можливість констатувати, що означена компетентність формується у школярів, починаючи з родинного виховання й продовжується у закладах освіти, у початковій школі зокрема. Час потребує цілісної системи в оволодіння історичним знаннями, на що спрямований Наказ Міністерства освіти і науки України щодо концептуальних засад реформування історичної освіти у закладах загальної середньої освіти, сутність яких полягає у концентричному підході до навчання історії [5]. З-поміж концентрів першим є цикл початкової освіти, що включає два етапи: адаптаційно-ігровий (1–2 класи) та основний (3–4 класи). Перший етап передбачає ознайомлення з історичними явищами – інформаційно-ознайомлювальний, другий – інформаційно-фрагментарний.

Системний виклад історичних фактів та громадянської освіти забезпечується Державним стандартом початкової освіти через реалізацію громадянської та історичної освітньої галузі, метою якої є формування громадянської та інших компетентностей, власної ідентичності та готовності до змін шляхом осмислення зв'язків між минулим і сучасним життям, активної громадянської позиції на засадах демократії, поваги до прав і свобод людини, толерантного ставлення до оточуючих, набуття досвіду життя в соціумі з урахуванням демократичних принципів (Державний стандарт початкової освіти).

У Типових освітніх програмах за змістовими лініями сформульовано обов'язкові та очікувані результати навчання. Змістові лінії – «Я – людина», «Я серед людей», «Моя культурна спадщина», «Моя шкільна й місцеві громади», «Ми – громадяни України», «Ми – європейці – спрямовані на розуміння ключових понять: людина й суспільство [3]. У школярів формуються поняття про свій рід, предків й нащадків, їх об'єднання у суспільство, толерантність, свободу тощо (1-2 класи). У 3–4 класах теми пов'язані із поняттями «рівність», «справедливість», «дискримінація», «громада» тощо (За Типовою освітньою програмою Р. Шияна) [3]. Звісно, у 1–4 класах з означеними поняттями знайомить учитель початкової школи із урахуванням змісту інших освітніх галузей, проте вчитель історії має бути добре обізнаним із набутими компетенціями молодших школярів.

Здійснивши загальний аналіз нормативно-законодавчої бази в галузі освіти та вище названих досліджень, можна констатувати той факт, що пріоритетними підходами у навчанні школярів історії є компетентнісний, особистісно орієнтований, діяльнісний та концентричний. Але слід пам'ятати, що громадянська та історична компетентність формується не ізольовано від інших освітніх галузей, а у зв'язку із ними. Приклад, мовно-літературна освітня галузь через художні, публіцистичні тексти знайомить молодших школярів із важливими історичними подіями, формує загальнолюдські та демократичні цінності. Опрацьовуючи розділ «Щоб у серці жила Батьківщина», учні засвоюють зміст слів: «сім'я, родина, рідня, рід, народ» [7, с. 51]. 3-поміж методів навчання застосовуються традиційні (словесні, практичні, контрольно-перевірні) та інноваційні («кубування», «асоціативний куш», «дерево рішень» та інші).

Інші цикли базової та профільної середньої освіти реалізуються вчителями історії та учителями-предметниками. Нами акцентується увага на підготовці вчителя історії та громадянської освіти в умовах вищої школи, в тому числі й тих, хто здійснюватиме свою діяльність у ЗЗСО в групах з угорською мовою навчання. У Концептуальних засадах сформульовано напрями вивчення історії (пропедевтичний сюжетний, проблемно-тематичний – базова освіта; профільний проблемно-тематичний – профільна освіта) [5].

Підготовка майбутнього вчителя до формування в учнів історичної та громадянської компетентності, у першу чергу, спрямована на розуміння сучасних тенденцій розвитку освітньої галузі. Освітньо-професійні програми за предметною спеціальністю бакалаврського та магістерського рівнів включають формування інтегральної, загальних та фахових компетентностей й відповідно програмні результати навчання, що передбачають інновації в освіті. Увага концентрується на інноваційних технологіях викладання, органічного їх поєднання із традиційними. Нами досліджується проблема щодо удосконалення лекцій як форми, її структури, введення нестандартних видів роботи. Окремі наші рекомендації.

У процесі викладу нормативно-законодавчої бази з методики навчання історії деякі абзаци документів рекомендуємо опрацювати з використанням гаджетів (до 5 хвилин). Таким чином організували роботу над документом «Концептуальні засади реформування історичної освіти в системі загальної середньої освіти», розділ 2 Концентричний підхід до навчання історії. Здобувачі вищої освіти набували компетенцій роботи із джерельною базою, у них формувалося поняття «академічна доброчесність». Лектор узагальнив, виокремлюючи ключові питання, й спрямував студентів на практичний аспект та пошук власної траєкторії для дослідження у кваліфікаційній роботі магістра.

Лекція за опорними схемами. Зважаючи на те, що здобувачі вищої освіти за ступенем магістра мають накопичений досвід з урахуванням проходження педагогічних практик, пропонується їм схема, за якою складають педагогічний текст для пояснення (рольова гра). Як приклад, тема «Міждисциплінарні зв'язки у викладанні методики навчання історії» є доступною й вимагає узагальнень, проте для наукового її викладу рекомендується схема, що сприятиме систематизації відповіді.

Лекція-інтерактив. Цей вид лекції рекомендується у тих випадках, якщо у студентів сформовані певні предметні компетентності. До викладу, тема «Типи уроків історії у закладі загальної середньої освіти» організовується в інтерактивних групах на основі набутих компетенцій з дидактики, проходження практик та опрацювання самостійної роботи. Як показує досвід науково-педагогічної діяльності, доцільно об'єднати здобувачів вищої освіти у дві групи, щоб розмежувати традиційні та нестандартні типи уроків. Результатом навчальної діяльності стає презентаційний матеріал.

Зауважимо, що таким чином подається не вся лекція, а тільки окремі питання. Включення інновацій активізує здобувачів вищої освіти до навчальної діяльності, розвиває критичне мислення, формує культуру спілкування, командну співпрацю.

У практиці роботи нами використовувалися нестандартні лекції, як-от: лекції-інсерт, лекції-дебати, лекції «удвох» та інші. Вони вимагають детальної підготовки за участю викладача й студентів, що дає змогу реалізувати принципи педагогіки партнерства.

Одне із важливих завдань уроків історії є формування в учнів хронологічних умінь. Вони визнаються нами як здатність особистості оперувати історичними подіями, що пов'язані із датами певного етапу розвитку держави, усвідомлювати їх поетапність й синхронність та в умінні здійснити причинно-наслідкові зв'язки. Прийоми візуалізації дають можливість учителеві сформувати означене умінь. Рекомендується складати з учнями «стрічку часу», «вузлики історії», синхроністичні таблиці.

Ураховуємо думку, що лінія (стрічка) часу є невід'ємним атрибутом уроків пропедевтичного курсу в 5 класі та історії стародавнього світу в 6 класі. Цей засіб наочного навчання дає змогу формувати уявлення про лінійність, незворотність часу, різні категорії часу (століття, тисячоліття, еру) за допомогою графічних образів [4, с. 50].

Практичні заняття у ЗВО дають можливість створити квазіпрофесійне середовище в умовах аудиторного навчання й засвоїти методику застосування методів та прийомів навчання школярів. Як показує практика, моделювання ситуацій, ділові ігри, метод проєктів, створення власного портфоліо спрямовують здобувача вищої освіти до пошуку інформації, формують самостійність у прийнятті рішень.

Нами акцентується увага на засвоєнні спеціальної термінології з громадянської освіти. Рекомендуємо починати уроки з хвилинки «Я – громадянин». Алгоритм її роботи такий: учитель пропонує ключове слово, подає його формулювання за тлумачним словником, учні добирають приклади, тексти для розуміння змісту. Здобувачі вищої освіти практикуються у добірці термінів, через ділову гру демонструють методику їх проведення. Мова йде про формування культури усного й писемного мовлення, професійного у тому числі. Уся робота спрямовується на одержання знань, формування умінь і навичок – загальнонавчальних (розумові та мовленнєві) та предметно-історичних (хронологічні, картографічні та спеціальні).

Ефективною, на нашу думку, є перегляд веб-нарів, інтернет-платформ «На урок», «Всеосвіта», що дають можливість вивчити досвід практиків за певною проблемою. Вимоги здобувачам освіти до цього виду діяльності: обрати тему для опрацювання, занотувати важливі думки щодо підходів до навчання історії та громадянської освіти, виокремити дискусійні питання. До прикладу, як доцільніше проводити уроки історії та громадянської освіти – інтегрованим курсом чи відокремленим.

У процесі викладання дисципліни слід урахувати специфіку діяльності сучасних ЗЗСО, позаяк сьогодні створюється інклюзивне освітнє середовище. Отже, здобувачі вищої освіти мають орієнтуватися у специфіці навчальної діяльності у класах з інклюзивним навчанням. Цьому сприятиме дослідницька робота студента на теоретичному та практичному рівнях.

Висновок. Отже, нами розкрито деякі питання підготовки майбутнього вчителя історії

до формування історичної та громадянської компетентності. Увага сконцентрувалася на концентрах вивчення історії, наведено приклад методики реалізації одного із них. Виокремлено деякі види лекцій – лекція за опорними словами, лекція-інтерактив, що, на погляд автора, є ефективними у системі вищої освіти. Перспективою подальших досліджень є визначення орієнтовних видів роботи з історії для учнів базової школи.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бакка Т. Підготовка майбутнього вчителя до навчання громадянської освіти в школі. *Вища освіта України*. 2020. 2. С. 75–80.
2. Кисла О. Ф. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до формування громадянської компетентності учнів. *Науковий часопис: збірник наукових праць НПУ імені М. Драгоманова*. 2019. С. 85–89.
3. Навчальні програми для 1–4 класів. Програми Нової української школи. URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/navchalni-programi-dlya-1-4-klasiv>.
4. Пометун О. І. Компетентнісно орієнтована методика навчання історії в основній школі : методичний посібник. О. І. Пометун, Н. М. Гупан, В. С. Власов. К. : ТОВ «КОНВІ ПРІНТ», 2018. 208 с.
5. Про затвердження концептуальних засад реформування історичної освіти в системі загальної середньої освіти. Міністерство освіти і науки. Наказ від 30.07.2024. № 1072). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1072729-24#Text>.
6. Рябовол Л. Шкільна громадянська освіта як чинник утвердження української громадянської ідентичності учнів. *Український педагогічний журнал*. 2024. (3). С. 199–206.
7. Савченко О. Я. Українська мова та читання. Підручник для 2 класу ЗЗСО (у двох частинах). Ч. 2. К. : Оріон, 2019. 144 с.

Дата першого надходження рукопису до видання: 29.09.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 31.10.2025
Дата публікації: 20.11.2025